

<https://doi.org/10.31891/2307-5732-2025-359-104>
УДК 66/67:331.45

НЕСТЕР АНАТОЛІЙ

Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0002-1276-6068>
e-mail: nesteranatol111@gmail.com

ЯКОВИШИНА ТЕТЯНА

Національний ТУ Дніпровська політехніка
<https://orcid.org/0000-0002-5924-7847>
e-mail: t_yakovyshyna@ukr.net

МІТЮК ЛЮМІЛА

Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського
<https://orcid.org/0000-0003-4914-2387>
e-mail: luda2010703@gmail.com

ЧОЛОВСЬКИЙ РОМАН

Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0002-7842-0094>
e-mail: romancolovskij@gmail.com

ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

У статті розглянуто особливості функціонування системи охорони праці та безпеки життєдіяльності в промисловості України. Проаналізовано нормативно-правову базу, що регулює охорону праці, зокрема роль державних органів у контролі за дотриманням вимог безпеки. Визначено основні ризики для працівників у промисловому секторі, а також напрями удосконалення системи управління охороною праці. Акцентовано увагу на важливості профілактичних заходів, навчання персоналу, застосування сучасних технологій та засобів індивідуального захисту. Окрему увагу приділено проблемам реалізації безпеки праці в умовах воєнного стану та поствоєнного відновлення промислових об'єктів. Зроблено висновки щодо необхідності комплексного підходу до забезпечення безпечних умов праці та посилення культури безпеки в галузі.

Ключові слова: воєнний стан, безпека життєдіяльності, умови праці, промисловість, індивідуальний захист

NESTER ANATOLIY

Khmelnytskyi National University

TETIANA YAKOVYSHYNA

Dnipro University of Technology

MITIUK LIUDMYLA

Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute

HOLOVSKIY ROMAN

Khmelnytskyi National University

FUNCTIONING OF THE OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY SYSTEM IN UKRAINIAN INDUSTRY

The article analyzes the current state of functioning of the system of labor protection and life safety in the Ukrainian industry. Given the high level of occupational injuries and occupational diseases, the issues of ensuring labor safety are of particular relevance. The author analyzes the regulatory framework in the field of labor protection, organizational mechanisms for implementing state policy, and the activities of enterprises aimed at creating safe working conditions.

Particular attention is paid to assessing the effectiveness of the existing occupational safety and health management systems at enterprises in various industries. The author identifies the main problems that impede the effective implementation of safety measures, including: outdated material and technical base, insufficient safety culture among employees, formal approach to occupational safety and health training, and weak control by supervisory authorities.

The article emphasizes the importance of preventive measures, staff training, and the use of modern technologies and personal protective equipment. Special attention is paid to the problems of implementing labor safety in martial law. Conclusions are drawn regarding the need for an integrated approach to ensuring safe working conditions and strengthening the safety culture in the industry.

The paper also highlights positive examples of the implementation of modern approaches to risk management, automated hazard monitoring systems and innovative technologies to improve safety at work. The author suggests ways to improve the national occupational safety and health system, in particular through modernization of legislation, strengthening of employers' liability, introduction of digital tools for recording violations and creation of a single information space on occupational safety and health.

The results of the study can be used in the formation of strategic decisions of the state policy, in the development of programs for the professional development of occupational safety specialists, as well as in the practical activities of enterprises to improve working conditions and reduce the risk of occupational injuries.

Keywords: martial law, life safety, working conditions, industry, personal protection

Стаття надійшла до редакції / Received 16.10.2025

Прийнята до друку / Accepted 15.11.2025

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

У сучасних умовах розвитку промисловості України, особливо в контексті економічних викликів, воєнного стану та необхідності відновлення виробничих потужностей, питання охорони праці та безпеки життєдіяльності набувають особливої актуальності. Система охорони праці відіграє ключову роль у збереженні

життя, здоров'я та працездатності працівників, що безпосередньо впливає на ефективність функціонування підприємств та загальну безпеку суспільства.

Проблема полягає в недостатній адаптації чинної системи охорони праці до нових реалій: високого рівня виробничих ризиків, зношеності обладнання, нестачі кваліфікованого персоналу, обмежених ресурсів на заходи безпеки. Також існує потреба в удосконаленні нормативно-правової бази та механізмів контролю за її виконанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Останні дослідження активно інтегрують штучний інтелект, сенсорні пристрої, робототехніку та аналіз даних у систему охорони праці. Водночас, в Україні все більше уваги приділяється розробці освітніх програм, розвиткові нормативної бази й практичному впровадженню інновацій. Це створює перспективи для зниження травматизму в промисловості та формування професійного середовища, що відповідає сучасним викликам.

Так, державна служба з питань праці (Держпраці) у рамках Всесвітнього дня безпеки та здоров'я за 21 квітня 2025 року наголосила на революції в підходах до охорони праці через застосування штучного інтелекту та цифрових інструментів: моніторинг, прогнозування травматизму, автоматизовані системи звітності, а також правові та етичні аспекти обробки персональних даних. Ця кампанія висвітлюватиме, як нові технології змінюватимуть сферу охорони праці, зокрема через автоматизацію завдань, використання смарт-інструментів і систем моніторингу безпеки, застосування доповненої та віртуальної реальності, а також алгоритмічне управління роботою.

Серед молодих українських науковців відомо ім'я Петрищева А.С. та цілою групи викладачів Запорізької політехніки, які працюють над процесами зниження професійних ризиків для здоров'я працівників і покращення екологічної безпеки навколишнього середовища. Бужанська М. В. працює над проблемами охорони праці під час воєнного стану, Головач Н. В. і Лапицька Н. І. досліджують умови праці медичних працівників під час військового стану: наднавантаження, нехватка персоналу, Сидоренко А. С звертає увагу на ключові бар'єри — недостатньо відповідальне ставлення роботодавців, відсутність служб охорони праці, економічні труднощі [1].

Охорона праці та безпека життєдіяльності — це комплексна система, яка постійно адаптується до нових викликів. Проте існує ряд невирішених або недостатньо вирішених частин цієї загальної проблеми, які українські науковці та фахівці досі вважають актуальними й такими, що потребують більш глибокого аналізу та вирішення. Серед невирішених або недостатньо розроблених частин проблем охорони праці та безпеки життєдіяльності є психосоціальні ризики та емоційне вигорання, відсутня державна система підтримки ментального здоров'я в контексті охорони праці, в умовах війни постає потреба у посттравматичній підтримці працівників, що пережили бойові дії або евакуацію.

А як же бути з охороною праці в умовах дистанційної гібридної роботи. Тут відсутні чіткі нормативи для охорони праці працівників, що працюють вдома, практично не регламентовані умови організації робочого місця поза офісом (освітлення, мікроклімат), виникають труднощі з інспекцією праці на віддалених робочих місцях.

Безпека праці в умовах військового конфлікту має свої невирішені питання такі як відсутні адаптовані методики управління охороною праці на підприємствах в зоні бойових дій, необхідні нові підходи до техногенної безпеки, евакуаційних планів, мінної безпеки, бракує нормативної бази для організації праці в умовах обстрілів, блекаутів, окупації.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження сучасного стану системи охорони праці та безпеки життєдіяльності в промисловості України, аналіз основних ризиків та проблем її функціонування, а також формулювання практичних рекомендацій щодо вдосконалення нормативної бази та впровадження сучасних інструментів управління безпекою праці відповідно до міжнародних стандартів. Розробити рекомендації для підвищення ефективності системи охорони праці в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення промисловості.

Виклад основного матеріалу

Функціонування системи охорони праці та безпеки життєдіяльності в промисловості України — це комплекс заходів, спрямованих на збереження життя, здоров'я та працездатності працівників під час виконання трудових обов'язків. Система включає в себе нормативно-правову базу, організаційні структури, технічні засоби та механізми контролю. Нормативно-правова база представлена в першу чергу Законом України "Про охорону праці" [2]. Але немаловажним потрібно пам'ятати, що діє Кодекс законів про працю (КЗпП), закон "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування" та галузеві стандарти безпеки в яких відображені окремі елементи охорони праці найманих працівників[3, 4].

Серед організаційних структур, які мають вплив на елементи охорони праці в промисловості України важливу роль відіграє державна служба України з питань праці (Держпраці) — яий є головним державним органом контролю і пенсійний фонд України котрому тепер передані функції фінансування профілактичних заходів та страхові виплати. Особлива та дієва роль в питаннях охорони праці в промисловості відіграє служба охорони праці на підприємствах через яку впроваджується політика держави та керівництва організації з цих важливих питань [5].

Необхідно відмітити, що служба охорони праці проводить інструктажі і навчання, оцінку ризиків і аудит умов праці, контроль за використанням засобів індивідуального захисту, організує та приймає участь у розслідування нещасних випадків та розробляє заходи для усунення небезпек. Навчання та інструктажі з питань охорони праці (первинний, повторний, позаплановий, цільовий інструктажі) та обов'язкове навчання для посадових осіб і працівників теж елемент постійної турботи служби.

Профілактика небезпек у промисловості — це не просто дотримання законодавства, а інвестиція в безперервність виробництва, зменшення простоїв, збереження репутації. Україна поступово переходить до ризик-орієнтованої моделі охорони праці, однак цей процес потребує системної підтримки держави, бізнесу і самих працівників.

Основні принципи функціонування системи можна викласти наступним рядом:

- пріоритет життя і здоров'я працівника над будь-якими виробничими інтересами.
- попереджувальний характер заходів (профілактика небезпек).
- системний підхід до управління ризиками.
- відповідальність роботодавця за створення безпечних умов праці.
- соціальне партнерство (роботодавець – працівник – держава).

Які ж проблеми у сфері охорони праці в промисловості України. Проблем тут вистачає і вони пов'язані в наш час з війною, але й недостатнім контролем зі сторони держави за недостатнім рівнем фінансування на заходи з безпеки, застарілим обладнанням на багатьох промислових підприємствах та формальним підходом до інструктажів і перевірок. В цей же час існує проблема через високу кількість неофіційно працевлаштованих працівників і, як наслідок, порушення вимог охорони праці. Що ж має робити керівництво підприємства для покращення стану з перерахованих питань:

- важливо впровадження систем управління охороною праці відповідно до стандарту ISO 45001;
- автоматизація систем моніторингу ризиків (IoT, аналітика);
- мотивація працівників до дотримання правил безпеки;
- підвищення рівня контролю з боку держави та громадськості;
- розвиток культури безпеки на підприємствах.

Пріоритет життя і здоров'я працівника над будь-якими виробничими інтересами — один із фундаментальних принципів системи охорони праці в Україні. У промисловості, де рівень виробничих ризиків часто високий, цей принцип є особливо важливим для запобігання травматизму, професійних захворювань та смертельних випадків. Це зобов'язує роботодавця створити безпечні умови, навіть якщо це вимагає скорочення виробничої активності або зупинки підприємства. Як має діяти підприємець чи підприємство — зупинити роботи при загрозі, а працівник має право відмовитися виконувати роботи, якщо умови небезпечні для життя або здоров'я. Роботодавець зобов'язаний усунути загрозу до відновлення робіт. У разі вибору між фінансовими витратами та безпекою — закон зобов'язує віддати перевагу безпеці, навіть якщо це тимчасово знижує продуктивність підприємства. Тобто принцип пріоритету життя і здоров'я працівника над виробничими інтересами є задекларованим у законодавстві, однак його дотримання потребує постійного контролю, зміни корпоративної культури та реальної відповідальності роботодавців. Ефективна реалізація цього принципу — запорука не тільки безпеки, а й стабільної роботи промислового сектору в цілому [6].

Попереджувальний характер заходів (профілактика небезпек) — це один із ключових принципів охорони праці в Україні, який передбачає завчасне виявлення, аналіз і усунення виробничих ризиків до того, як станеться нещасний випадок або аварія. У промисловості, де рівень небезпек особливо високий, цей підхід є критично важливим для збереження життя, здоров'я працівників і стабільності виробництва. Основні профілактичні заходи, що можна рекомендувати для впровадження в промисловості:

- оцінка професійних ризиків;
- ідентифікація небезпечних факторів на робочому місці (фізичних, хімічних, ергономічних тощо).
- визначення ймовірності та наслідків.
- розробка матриць ризику (часто використовується модель ALARP — "допустимо, якщо ризик настільки низький, наскільки це розумно можливо") [7].

Ефективна робота служби охорони праці в промисловості визначається освіченим персоналом з високим рівнем плати, який здатен розробити та впровадити інструкції з охорони праці, на основі оцінки ризиків створити локальні нормативні акти (регламенти, положення), своєчасно оновити документацію у разі змін технологій або інцидентів. Персонал служби повинен проводити регулярний технічний огляд обладнання, вимагати заміни застарілих або зношених елементів та сприяти впровадженню автоматичних систем попередження (датчики температури, витоку газу, шуму, вібрацій тощо). Немаловажним елементом охорони праці є підготовка працівників до дій у нестандартних і аварійних ситуаціях, тренування з евакуації, використання засобів захисту, гасіння пожежі.

В цьому розрізі дуже важливим є періодичний лабораторний контроль шкідливих факторів (пил, газу, шум, освітлення тощо), санітарно-гігієнічна паспортизація робочих місць та запровадження системи управління охороною праці (СУОП) що побудована на циклічному принципі: планування — реалізація — аналіз — поліпшення і передбачає постійний перегляд ризиків і заходів, а не одноразові дії. В промисловості України існують проблеми реалізації профілактики, які пов'язані з недостатнім рівнем ризик-орієнтованого мислення на рівні керівництва, економією на системах моніторингу та діагностики, переважно реактивний, а не проактивний підхід до безпеки та формальне ставлення до інструктажів та перевірок.

Системний підхід до управління ризиками в промисловості України — це сучасна стратегія, яка передбачає послідовне, комплексне та проактивне управління небезпеками на всіх етапах виробничого процесу. Цей підхід не обмежується окремими заходами, а охоплює усю організаційну систему: від виявлення ризиків до їхнього усунення, моніторингу та постійного вдосконалення. Системний підхід — це: структурована методологія управління ризиками, заснована на аналізі процесів, людського фактора, технологій, Орієнтована на профілактику, а не тільки на реагування.

Соціальне партнерство з охорони праці в промисловості України — це важлива складова системи трудових відносин, спрямована на забезпечення безпечних і здорових умов праці шляхом взаємодії між державою, роботодавцями та працівниками (через профспілки). У межах цього партнерства реалізуються спільні дії, що мають на меті запобігання виробничим травмам, професійним захворюванням та поліпшення умов праці. Основними формами соціального партнерства в галузі охорони праці в сучасній промисловості України є колективні договори і угоди з розділом про охорону праці, галузеві угоди між профспілками і роботодавцями, де передбачаються спільні зобов'язання щодо поліпшення умов праці. Тут важливим є рівень соціального діалогу тобто участь усіх сторін у консультаціях, переговорах, розробці політики.

Основним суб'єктом соціального діалогу наряду з державою та роботодавцями повинні стати профспілки та трудові колективи. Соціальне партнерство — ключ до сталого розвитку та безпечного виробництва. Воно дозволяє створювати безпечні умови праці, ефективно реалізовувати політику охорони праці, будувати культуру довіри та відповідальності між працівниками, роботодавцями та державою.

Воєнний стан через війну з російською федерацією приніс необхідність створення цілого комплексу організаційних, технічних і правових заходів, спрямованих на захист життя і здоров'я працівників, стабільність критичних виробництв та мінімізацію впливу бойових дій на промислові об'єкти. Безпека життєдіяльності людей (бжд) та підприємств під час воєнного стану ставить нове широке коло задач пов'язаних з тим, що промислові підприємства в умовах війни стикаються з ризиком обстрілів, бомбардувань, окупації, порушенням логістичних ланцюгів, евакуацією персоналу або їх мобілізацією, дефіцитом енергоресурсів та матеріалів, загрозою техногенних катастроф через руйнування інфраструктури [8, 9].

Серед питань, які мають бути розглянуті для безпеки життєдіяльності підприємства можна назвати наступні. Необхідно продумати створення укриттів (найпростіших сховищ), проведення навчань із евакуації, оповіщення працівників про небезпеку, розробка сценаріїв реагування. Важливим елементом є посилення фізичної охорони критичної інфраструктури, відеоспостереження, контроль доступу до території. В той же час має підвищитись контроль за технологічними процесами, створення резервних джерел живлення, аварійне зупинення небезпечних установок.

Для інформування персоналу потрібне проведення інструктажів із безпеки в умовах війни та розповсюдження пам'яток щодо дій під час обстрілів. Адміністрація повинна виділити кошти для створення аптечок та пунктів першої допомоги, продумати навчання працівників для надання домедичної допомоги. Збереження здоров'я персоналу вимагає розробки маршрутів евакуації та планів розміщення працівників у безпечних зонах. В цей критично важливий для підприємств та його персоналу важливо встановити комунікацію з місцевими штабами цивільного захисту та територіальної оборони для координації дій під час небезпеки, забезпечити запаси води, їжі, світла та зв'язку на 72 (і більше) години для працівників на зміні.

Для евакуації працівників підприємства має бути розроблений відповідний план, який передбачає дії персоналу. Наприклад при повітряній тривозі, загрози пожежі чи вибуху кожен з персоналу повинен знати та засвоїти свої дії, серед яких має бути зупинка свого обладнання та організований вихід працівників до найближчих укриттів або збірних пунктів, а відповідальні особи перевіряють евакуацію в цехах/змінах та забезпечують перекриття енергоносіїв, зупинку критичного обладнання та проводять контроль присутності згідно з евакуаційними списками. Важливо пам'ятати про необхідність проведення аудиту готовності до надзвичайних ситуацій у період воєнного стану та визначити критичні об'єкти, які мають залишатися в експлуатації.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Перспективи подальших досліджень у галузі охорони праці та безпеки життєдіяльності в промисловості України мають бути поглиблені через певне зменшення кількості активного населення, яке є наслідком військових дій та зростаючих потреб в розширенні виробництва. Безпека життєдіяльності в промисловості під час воєнного стану — це не лише охорона праці в класичному розумінні, а й питання національної безпеки, виживання персоналу та збереження промислового потенціалу країни. Підприємства мають діяти в умовах високої нестабільності, але з максимальним дотриманням базових принципів: захист життя, безперервність, адаптивність, відповідальність.

Література

1. Цимбал Б. М. Удосконалення ризик-орієнтованого управління безпекою та гігієною праці / Б. М. Цимбал, О. П. Шароватова, А. С. Петрищев, С. Р. Артем'єв, О. І. Богатов, О. Д. Малько. // [Проблеми надзвичайних ситуацій](#). 2023. № 37. С. 57—78. DOI: <https://doi.org/10.52363/2524-0226-2023-37-5>
2. Про охорону праці : Закон України від 14 жовтня 1992 року № 2694-XII: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12> (дата звернення: 4.08.2025)
3. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 4.08.2025).
4. Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1105-14> (дата звернення: 5.08.2025)
5. Державна служба України з питань праці (Держпраці) URL: <https://dsp.gov.ua/> (дата звернення: 6.08.2025)
6. Охорона праці та цивільний захист. Підручник / [О. Г. Левченко [та ін.]. — Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. — 420 с.

7. Кравченко М. О. Управління ризиками [Електронний ресурс] : навчальний наочний посібник для студентів / М. О. Кравченко, К. О. Бояринова, К. О. Копішинська ;– Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. – 432 с. – URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/43528> (дата звернення: 7.08.2025)
8. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. (дата звернення: 4.08.2025)
9. Кóдекс цивільного захисту України URL: <https://dsns.gov.ua/upload/1/1/9/7/2/2020-8-11-3-kodeks-cz-2.pdf> (дата звернення: 4.08.2025)

References

1. Tsymbal B. M. Udoshkonalennia ryzyk-oriientovanoho upravlinnia bezpekoiu ta hihienoiu pratsi / B. M. Tsymbal, O. P. Sharovatova, A. S. Petryshchev, S. R. Artemiev, O. I. Bohatov, O. D. Malko. // Problemy nadzvychainykh sytuatsii. 2023. № 37. S. 57—78. DOI: <https://doi.org/10.52363/2524-0226-2023-37-5>
2. Pro okhoronu pratsi : Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnia 1992 roku № 2694-XII: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>
3. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 10.12.1971 № 322-VIII: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
4. Zakon Ukrainy vid 23.09.1999 № 1105-XIV «Pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia» URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>)
5. Derzhavna sluzhba Ukrainy z pytan pratsi (Derzhpratsi) URL: <https://dsp.gov.ua/>
6. Okhorona pratsi ta tsyvilnyi zakhyst. Pidruchnyk / [O. H. Levchenko [ta in.] . — Kyiv: KPI im. Ihoria Sikorskoho, 2019. — 420 s.
7. Kravchenko M. O. Upravlinnia ryzykamy [Elektronnyi resurs] : navchalnyi naochnyi posibnyk dlia studentiv / M. O. Kravchenko, K. O. Boiarynova, K. O. Kopishynska ;– Kyiv : KPI im. Ihoria Sikorskoho, 2021. – 432 s. – URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/43528>
8. Zakon Ukrainy «Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu» № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
9. Kóдекс tsyvilnoho zakhystu Ukrainy URL: <https://dsns.gov.ua/upload/1/1/9/7/2/2020-8-11-3-kodeks-cz-2.pdf>